

Томислав А. Лунић^[1]

Универзитет у Београду,
Факултет безбедности
Београд (Србија)

УДК 355.423.3(497.6)"1992/1995"
323(497.6)"1992/1995"
341.382(497.1)"1995"
Прегледни научни рад
Примљен: 20.12.2022.
Прихваћен: 29.03.2023.
doi: 10.5937/napredak4-41861

Распад бивше СР БиХ – дринско ратиште

Сажетак: Рат у бившој СР БиХ можемо да посматрамо кроз призму југословенске кризе, односно распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Босна и Херцеговина се налазила у срцу бивше СФРЈ и географски је повезивала Хрватску и Словенију на западу и северозападу, са Србијом и Македонијом на истоку и југоистоку, односно са Црном Гором на југу. Отцепљењем Словеније и Хрватске, Босна и Херцеговина више није представљала ту „синапсу“, тај чврст бедем јединства и суживота Срба, Хрвата и Муслимана. Године 1992. грађански рат се „прелио“ у СР БиХ и трајао је све до потписивања Дејтонског споразума 1995. године. У првом делу рада описујемо околности и догађаје који су довели до распада бивше СФРЈ. Увођење вишестраначја и демократски избори 1990. нису разрешили тензије које су се полако распламсавале. Сва три конститутивна народа у БиХ нису се могла договорити око уставног уређења будуће земље. Муслимани су инсистирали на стварању унитарне Босне, Хрвати су били за унију три етничке јединице, док су Срби били за очување СР БиХ у тадашњој СФРЈ, уз њену евентуалну федерализацију, односно конфедерализацију. Рат је био изванредан. У другом делу рада указујемо на стварање Републике Српске и Војске Републике Српске са акцентом на ратна дешавања у дринском подручју. Река Дрина, природна граница између Србије и Босне и Херцеговине, представља „жилу куцавицу“ опстанка, егзистенције и развоја српског народа у БиХ. У том смислу је противничка страна и покушавала да заузме то подручје да би прекинула везу између Републике Српске и матице Србије. На крају, на основу релевантних података и резултата истраживања дајемо свој суд о исходу рата, као и наслеђеним реперкусијама које оптерећују како садашње, тако и будуће генерације.

Кључне речи: СР БиХ, РС, Дејтонски споразум

Уводна разматрања

Предмет анализе текста је сукоб Срба, Хрвата и Муслимана у бившој Социјалистичкој Републици Босни и Херцеговини (СР БиХ), са акцентом на дринско подручје, које чини једно од кључних претпоставки за опстанак српског народа

у Босни. Демографски гледано простор БиХ насељавају припадници три вероисповести и три нације. У том смислу је заоштравањем односа и избијањем рата у Босни и Херцеговини сукоб добио етничко-религијски карактер.

У раду смо користили метод анализе садржаја и компарације прикупљених података. Због

[1] lunictomislav@gmail.com

сложености и комплексности односа сукобљених страна, настојали смо да што објективније укажемо на њихову природу, а у закључцима смо се ослањали искључиво на релевантна документа, транскрипте, објављене монографије и реномиране новинске чланке, често усаглашавајући изворе, уз опрезност да не увредимо ниједну од зарађених страна. Надамо се да смо у томе успели.

Југословенска криза и распад СР БиХ

60 |

Пад Берлинског зида и распад Варшавског пакта утицали су и на прилике у бившој СФРЈ, као „старом жаришту поремећаја у Европи“ (Центар за стратешке студије, 2000, str. 5). Долази до уједињења Европе, Америка постаје „једина војна суперсила, као и најиновативнија и најбогатија сила у свету“ (Brzeziński, 2013, str. 18). Совјетски Савез прелази у идеолошку дефанзиву, док западни идеолошки утицај расте са акцентом на „привлачну визију људских права и политичких слобода“ (Brzeziński, 2013, str. 19). Нови дискурс геополитичких прилика и међународних односа у целини директно је утицао и на прилике у Југославији. „За политичку кризу у СФРЈ непосредан повод била је реформа савезног устава. Према постојећем

савезном уставу држава је била дефинисана као федерација, али је у пракси све више функционисала као конфедерација. Док су се Србија и Црна Гора залагале да се ...уставним механизмима осигура функционисање федерације, Словенија и Хрватска су, обрнуто, биле за то да се федерални устав усклади са конфедералном праксом“ (Antić, Kestanović, 2016, str. 264). Кола су се прво „сломила“ на Словенији и Хрватској, које су се противуставно отцепиле.^[2] Сукоб се релативно брзо прелио и у БиХ.

Први вишестраначки избори у Босни и Херцеговини одржани су 18. новембра 1990. године.^[3] То је време већ поодмаклог процеса разбијања СФРЈ. Резултати су верно пресликали националну структуру становништва БиХ. „[...] избори су показали да САД, СДС и ХДЗ нису националне странке већ национални покрети... радило се заправо о масовном окупљању око једне једноставне интегративне идеје – одбрана и афирмација националног идентитета“ (Antić, Kestanović, 2016, str. 262). Власт три националне странке у почетку је релативно сложено функционисала. „Ова нестабилна коалиција трајаће нешто више од годину дана“ (Silber, Litl, 1996, str. 239). Сарадњу три националне странке пореметиле су пре свега политичке прилике, и то споља, а не изнутра. „Босна никада није била

[2] Немачка и САД су подржале отцепљење Словеније и Хрватске, док су од самог старта програм муслиманског политичког руководства подржали Турска и Иран. У члану 5. Устава СФРЈ из 1974. стоји: „Територија Социјалистичке Федеративне Републике Југославије је јединствена и сачињавају је територије социјалистичких република. Територија републике не може се мењати без пристанка републике, а територија аутономне покрајине – ни без пристанка аутономне покрајине. Граница Социјалистичке Федеративне Републике Југославије не може се мењати без сагласности свих република и аутономних република“ (Starčević, Petković, 1991, str. 92).

[3] Ово су били први вишестраначки избори после пада комунистичког режима.

угрожена стварним унутрашњим напетостима, него претензијама већих сила и сусједних држава“ (Malcolm, 2011, str. 399). Опстанак Босне и Херцеговине био је, с једне стране, условљен и повезан са дешавањима у Србији и Хрватској, а с друге стране, геополитичким приликама с краја 80-тих година ХХ века. Грешка је пре свега направљена државним признањем БиХ без претходног консензуса сва три конститутивна народа. „Идеја водећих међународних кругова посвећених узаврелој Босни, да ће њеним раним државним признањем по хитном поступку бити пресјечене „опасне везе“ са матицама, почивала је на потпуном непознавању вијековне историје региона“ (Antić, Кесмановић, 2016, str. 264). „Већ Џ. Бејкер, архитекта спољне политике у Бушовој администрацији, признао је да је начињена грешка прераним признањем отцепљених југословенских република. Пре њега су то признали бивши министри спољних послова Италије и Француске Де Микелис и Р. Дима. А познато је да су Перез де Куељар, лорд Карингтон и Сајрус Венс благовремено упозоравали на тешке посљедице признања пре закључења свеобухватног споразума. Лорд Овен је изјавио у лето 1993. да се у БиХ води рат између три националне заједнице“ (Stoјановић, 1995, str. 120).

Пред сам рат у Босни сукобљене стране се наоружавају. Срби се одазивају у јединице ЈНА,

делимично се организују у добровољачке јединице, а на општинском нивоу формирају јединице ТО^[4] (Pandurević, 2012, str. 24). Српска демократска странка (СДС) им преко својих канала пружа помоћ у наоружању. Муслимани и Хрвати формирају јединице ТО и јединице резервне милиције при МУП-у. До оружја долазе пре свега куповином од стране страначког руководства Странке демократске акције (СДА) и Хрватске демократске заједнице (ХДЗ), преко јединица ТО, насилним одузимањем из складишта ЈНА и сл. (Pandurević, 2012, str. 24). Муслимани су већ у јуну 1991. основали Савјет за националну одбрану који је био под покровитељством СДА (Hodžić, 1998, str. 19).

Председник Председништва СР БиХ Алија Изетбеговић тражио је да се распише референдум о независности БиХ.^[5] Скупштина Босне и Херцеговине га расписује 25. јануара 1992. године.^[6] Нешто раније, у Лисабону је постигнут договор да БиХ остане у постојећим границама, организована у неколико ентитета (Карингтон–Кутиљеров план). Карингтон–Кутиљеров план се темељио на закључцима да БиХ треба да остане у постојећим границама, али уз темељиту децентрализацију, тако што ће се основати националне јединице које ће имати одређену самоуправу. Локалне власти би имале већа овлашћења на штету централне власти (формирање српских, муслиманских и хрват-

[4] Територијална одбрана

[5] Турска признаје БиХ 6. фебруара 1992. пре одржавања самог референдума.

[6] Референдум је заказан за 29. фебруар и 1. март, и то без српских посланика.

ских округа). Народна скупштина БиХ одбацује план, а Кутиљеро износи нови предлог „заснован на националним принципима, узимајући у обзир економске, географске и друге критеријуме“ (Glaudić, 2011, str. 294). Све три стране су 18. марта 1992. прихватиле и потписале споразум. Након разговора са америчким амбасадором Вореном Цимерманом, 28. марта 1992, Алија Изетбеговић повлачи свој потпис и одустаје од поделе БиХ. Пропуштена је још једна шанса за мирно решавање сукоба. СДА је 31. марта 1991. формирала своје војно крило – Патриотску лигу (ПЛ). „Патриотска лига је била темељ за формирање оружаних снага БиХ, и прерасла је у јединице ТО, а затим у јединице АР БиХ“ (Pandurević, 2012, str. 69). Још пре распада СФРЈ, током преговора о преуређењу БиХ као децентрализоване државе, муслиманско политичко руководство организује војно саветовање команданата регионалних штабова Патриотске лиге и Главног штаба Патриотске лиге (7/8. фебруар 1992, село Мехурићи). На том саветовању усаглашени су планови по регијама и подела задатака, укључујући и постављање темеља наменској индустрији, као и усвајање Директиве за одбрану суверенитета Републике БиХ.^[7] Директива настаје неколико дана након што су се политички представници

сва три народа у БиХ договорили око реконструкције БиХ као децентрализоване државе са три националне јединице (Кутиљеров план). Јасно је да је муслиманска страна започела припреме за будућа ратна дејства. У јануару 1992, још пре израде Директиве, снаге ПЛ бавиле су се разрадом односа снага ПЛ и ХДЗ према снагама ЈНА и СДС, и то по регијама. „Однос снага ПЛ повољан је у регијама Бихаћ, Добој, Мостар и Зеница и износи 2 : 1 у корист ПЛ. У регији Бањалука однос снага је 1 : 4 у корист ЈНА и СДС. Укупан однос снага је 1 : 1,4 у корист снага ЈНА и СДС“ (Pandurević, 2012, str. 67). Исти документ садржи и „Напомену“ у којој се наводи да су у Санџаку (Нови Пазар, Сјеница, Тутин, Рожаје и Б. Поље) организовани диверзантски водови са опремом за 200 диверзаната, док је на Косову иницирана организација диверзантских снага (*ibid.*). Сефер Халиловић наводи да је почетком августа 1992. године „на територији РБиХ било формирано 28 бригада, 138 одреда, 16 самосталних батаљона, један оклопни батаљон, два артиљеријска дивизиона. Укупно, око 170.000 бораца“ (Halilović, 1998, str. 151). По налогу СДА, Муслимани позивају војнике и старешине на дезертерство из ЈНА, запоседају фабрике наменске производње, труде се да осујете извршење наређене

[7] Директива садржи опште податке о снагама СДС-а, снагама ЈНА у БиХ (Сарајевски корпус, Бањалучки корпус, Тузлански корпус, Бихаћки и делови Книнског и Титоградског корпуса). Снаге СДС су процењене као снаге јачине 80.000 до 120.000 људи. Даље се дају предвиђања могућег деловања српске стране: заостравање међунационалних односа, извођење диверзантско-терористичких дејстава, изазивање социјалних немира, саботаже, киднаповања и атентати на истакнутије личности муслиманског народа итд. Директива укључује и јасно дефинисане задатке заштите муслиманског народа и очување интегритета и целовитости БиХ извођењем борбених дејстава – одмах. Детаљније у: Pandurević (2012, str. 63–64); GŠ PL BiH, Direktiva za odbranu suvereniteta BiH, arh.br. 31-2-03-302-7/21-2, 25. 2. 1992.

војне мобилизације јединица ЈНА, спречавају упућивање регрута на одслужење војног рока у ЈНА. Треба споменути и да су Муслимани у каснијим ратним годинама имали и логистичку подршку и подршку у оружју и опреми из арапских земаља, и то пре свега из Ирана (Elsässer, 2006, str. 90). На страни Муслимана и Хрвата учествовало је и неколико хиљада припадника плаћеничке војске (Džamić, 2001, str. 6). Хрвати 18. новембра 1991. формирају Хрватску заједницу Херцег-Босна (Pandurević, 2012, str. 34). Срби, плашећи се остварења идеје о „Зеленој трансферзали“^[8], кренули су такође да се организују.

„Први метак“ испаљен је у Сарајеву 1. марта 1992, када је убијен српски сват Никола Гардовић, док је свештеник СПЦ Раденко Мирковић рањен.^[9] Исте вечери наоружани Срби дижу барикаде, а тензије се преносе на читаву БиХ. Уследили су сукоби у близини Јајца, Шипова, Бијељине. Хрвати врше упад у село Сијековац код Брда где врше масакр, као и у село Доњи Малован код Ливна, где су убили 59 српских цивила (Nišić, 2004, str. 228–230). Европска заједница, према мишљењу Бутроса Бутроса

Галија, тадашњег генералног секретара УН, направила је грешку када је признала БиХ^[10] и индиректно допринела распламсавању рата који је уследио. Генерал Луис Макензи^[11] изјављује: „Мада нисмо били дипломате, сви ми у униформи били смо сигурни да ће борбе избити свуда око нас, чим признање буде објављено“ (Nišić, 2004, str. 105). „Рат у Босни и Херцеговини је имао и своје паралелне токове. Политика и дипломатија, војска и мировне снаге, посматрачи и генерали, новинари, фото-репортери, терористи и њихови ученици, ново оружје и идеје о брзом завршетку рата, све је то постојало на једном хаотичном простору“ (Stojadinović, 2006, str. 102).

Стварање Републике Српске и формирање Војске Републике Српске

На основу плебисцита одржаног 9. и 10. новембра 1991, Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини на заседању 21. новембра 1991. донела је одлуку о верификацији српских аутономних области, а 9. јануара 1992. Декларацију

[8] Коридор „Зелена трансферзала“ требало је да повеже БиХ, Рашку област, Косово и Метохију, Македонију, Бугарску и Турску, омогућавајући продор ислама на Балкан и даље ка Европи.

[9] На свадбену поворку је пуцао Рамиз Делалић Ђело, припадник Зелених беретки.

[10] Европска заједница је признала БиХ 6. априла 1992. Тиме је по речима шведског дипломате Карла Билта постала „очигледно крива за почетак рата...“ (Pandurević, 2012:38). САД су признале БиХ 7. априла 1992, док је 22. маја 1992. БиХ примљена у пуноправно чланство УН. „Као дан формирања АРБиХ утврђује се 15. април 1992, дан када су се све наоружане формације у Републици објединиле у Територијалну одбрану Републике“ (Uredba sa zakonskom snagom o оружаном снагама РБиН, члан 36, „Službeni list РБиН“, број 4, 20. 5. 1992).

[11] Генерал Луис Макензи био је оснивач и командант Сектора Сарајево у оквиру Унпрофора у Југославији 1992. године.

64 | о проглашењу Републике српског народа Босне и Херцеговине.^[12] У Декларацији се наводи да ће Република бити у саставу Југославије (члан II), као једна од федералних јединица. Уставним амандманима VII и VIII на Устав Српске Републике Босне и Херцеговине од 12. августа 1992. Устав Српске Републике БиХ мења се у Устав Републике Српске, а амандманом VIII име Српска Република БиХ мења име у Република Српска. До тада се у документима објављеним у „Службеном гласнику“ негде је она била Република Српска Босна и Херцеговина, негде Република српског народа Босне и Херцеговине, а негде Српска Република БиХ (Pandurević, 2012, str. 131).

Стварање Републике Српске и Војске Републике Српске проузроковано је низом предратних активности хрватске и муслиманске стране. „Председништво Босне и Херцеговине (које су напустили српски чланови Биљана Плавшић и Никола Кољевић) 4. априла је донело одлуку да се прогласи општа мобилизација, а 8. априла 1992. прогласило стање непосредне ратне опасности“ (Pandurević, 2012, str. 39). Штаб ТО СРБиХ преименован је у Штаб територијалне одбране РБиХ. Дванаестог априла 1992. ко-

манди Штаба прикључује се Патриотска лига (Hodžić, 1998, str. 22–24). Не дуго затим министри српске националности напуштају Владу, а 90% Срба милиционара излази из милиције. Тензије све више букте. Председништво српског народа у БиХ 15. априла 1992. проглашава непосредну ратну опасност, којом се наређује мобилизација ТО на целокупној територији Српске Републике БиХ.^[13] Европска заједница доноси Декларацију у којој, између осталог, тражи: потпуно повлачење ЈНА и њеног наоружања из БиХ или распуштање њених снага и стављање њеног наоружања под делотворну међународну контролу (Pandurević, 2012, str. 39). Командант Штаба ТО БиХ Хасан Ефендић и министар унутрашњих послова Алија Делимустафић наређују својим формацијама разоружавање снага ЈНА у БиХ. Почели су учестили напади на касарне и јединице. Између осталог, долази до масакра у Добровољачкој улици у Сарајеву, где су убијена 42 и рањена 73 војника и официра (3. мај 1992), као и масакра у Тузли где је спаљено на десетине припадника ЈНА (15. мај 1992). Крвави рат је тек уследио. Муслимани 20. маја 1992. доносе Уредбу са законском снагом о одбрани^[14] са основним циљем очу-

[12] Декларација о проглашењу Републике српског народа Босне и Херцеговине, „Службени гласник српског народа у Босни и Херцеговини“, број 2/92.

[13] Одлука бр. 03-11/92, 15. 4. 1992, Председништво, у потпису Б. Плавшић и Н. Кољевић. Скупштина српског народа у БиХ на седници одржаној 12. 5. 1992. потврдила је наведену одлуку Председништва, Службени гласник српског народа у БиХ, бр. 6, 12–17. 5. 1992, стр. 236.

[14] Uredba sa zakonskom snagom o odbrani, „Službeni list BiH“, broj 4 od 20. 5. 1992. Осим овог документа муслиманско руководство доноси и низ других докумената којима регулише војно организовање: Uredba sa zakonskom snagom o oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine, „Službeni list RBiH“, broj 4 od 20. 5. 1992; Uredba o ukidanju dosadašnjeg Štaba Teritorijalne odbrane i obrazovanje Štaba Teritorijalne odbrane RBiH, pov.br. 01-011-301/92, 8. 4. 1992, „Službeni list RBiH“, broj 1 od 9. 4. 1992, Sarajevo, itd.

вања БиХ у границама из Устава СФРЈ из 1974. не водећи рачуна о нужности сагласности сва три конститутивна народа у вези с правом на самоопредељење. У питању је био противуставни акт. Уредбу доноси Председништво на предлог Владе којом престаје да важи Закон о општенародној одбрани („Службени лист СР БиХ“, бр. 3/84, 17/87 и 35/90). Уредба регулише: права и дужности републике, питања цивилне одбране, питања војне одбране, финансирање одбране, инспекцијски надзор, права и дужности општине и њихових органа итд.

На челу муслиманских снага налазило се Председништво РБиХ и Врховна команда. АРБиХ била је подељена на корпусе: 1. корпус, 2. корпус, 3. корпус, 4. корпус, 5. корпус, 7. корпус и 8. корпус. Седиште првог корпуса налазило се у Сарајеву, а укључивао је зоне: Бреза, Центар Сарајево, Чајниче, Фоча, Фојница, Горажде, Хаџићи, Хан Пијесак, Илиџа, Илијаш, Калиновик, Кисељак, Крешево, Нови Град Сарајево, Ново Сарајево, Олово, Пале, Пале, Рогатица, Рудо, Соколац, Стари Град Сарајево, Трново, Високо, Вареш, Вишеград и Вогошћа. Седиште другог корпуса било је у Тузли са зонама: Бановићи, Бијељина, Босански Брод, Босански Шамац, Братунац, Брчко, Дервента, Добој, Градачац, Грачаница, Калесија, Кладањ, Лопаре, Лукавац, Маглај, Модрича, Оцак, Орашје, Сребреница, Сребреник, Теслић, Тешањ, Тузла, Шековићи, Угљевик, Власеница,

Зворник и Живинице; трећи корпус имао је седиште у Зеници са зонама: Бањалука, Босанска Дубица, Босанска Градишка, Бугојно, Бусовача, Челинац, Доњи Вакуф, Горњи Вакуф, Јајце, Какањ, Котор Варош, Купрес, Лакташи, Мркоњић Град, Нови Травник, Прњавор, Скендер Вакуф, Србац, Шипово, Травник, Витез, Завидовићи, Зеница и Жепче; четврти корпус имао је седиште у Мостару са зонама: Билећа, Чапљина, Читлук, Гацко, Груде, Јабланица, Коњиц, Широки Бријег, Ливно, Љубиње, Љубушки, Мостар, Неум, Невесиње, Посушје, Прозор, Столац, Томиславград и Требиње; пети корпус имао је седиште у Бихаћу са зонама: Бихаћ, Босанско Грахово, Босанска Крупа, Босански Нови, Босански Петровац, Цазин, Дрвар, Гламоч, Кључ, Приједор, Сански мост и Велика Кладуша; седми корпус имао је седиште у Травнику, а осми корпус у Горажду. Дакле, цела територија БиХ (све општине) била је обухваћена зонама корпуса.^[15] Осим наведених корпуса АРБиХ имала је у свом саставу и ШВК^[16], приштапске јединице ШВК, радну бригаду ШВК, Источнобосанску оперативну групу (ИБОГ), гардијску бригаду, Команду РВ и ПВО, 10. брдску бригаду и 1. диверзантско-извиђачку бригаду „Црни лабудови“ (*ibid.*). Што се тиче ратне популе људством, ратном формацијом је предвиђено око 270.000 припадника, док је реална попуна била око 230.000 људи (подаци с краја 1994. године)^[17]. Први корпус је имао укупно 60.579

[15] Реорганизација АРБиХ, РБиХ, Штаб Врховне команде ОС РБиХ, бр. 01-1/1273-3, Сарајево, 18. 10. 1994, наређење; Документ АРБиХ, ев.бр. 01825183; Pandurević (2012, str. 90).

[16] Штаб врховне команде.

[17] Извештај о попуни АРБиХ, архив РБиХ, Штаб ВК, Управа за кадрове, правне и организацијско-мобилизацијске послове, строго пов. Бр. 05/204-50-1, Сарајево, 14.11.1994.

људи; други – 65.398; трећи – 34.539; четврти – 16.130; пети – 17.897; седми – 25.023; Ибог – 7.587; Штаб војне команде – 1.170; гардијска бригада – 777; 10. брдска бригада ШВК – 83; радна бригада ШВК – 128.^[18] АРБиХ је готово у целости била муслиманска. Муслимана је било 93,95%, Хрвата 3,16%, Срба 0,77%, осталих 1,48% (Pandurević, 2012, str. 107).

Хрвати на седници одржаној 18. новембра 1991. у Грудама доносе Одлуку о успостављању Хрватске заједнице Херцег-Босна (ХЗХБ). ХЗХБ^[19] је представљала политичку, културну, привредну и подручну целину (Tudman, 2005, str. 99–100). Председништво ХЗХБ 8. априла 1992. доноси Одлуку о формирању Хрватског вијећа одбране (ХВО).^[20] ХВО је имало око 60.000 припадника. Садржало је четири зборна подручја (оперативне зоне): четири гардијске бригаде, 32 домобранске пуковније и четири самосталне бојне (батаљона) – дивизиона. Снаге су биле стациониране највише на простору Херцеговине, на подручју централне Босне и у Посавини.^[21] Односи између АРБиХ и Хрватског вијећа одбране укључују период сарадње и савезништва, али и период међусобних оружаних сукоба. Потписивањем Вашингтонског

споразума (18. март 1994) Република Хрватска, Херцег-Босна и Република Босна и Херцеговина доносе одлуку о формирању савезне војске БиХ, успоставља се Федерација Босне и Херцеговине, док се простор заједничке територије дели на кантоне како би се спречила доминација једне етничке групе над другом.

ВРС формално настаје Одлуком Скупштине Српске Републике БиХ 12. маја 1992. године.^[22] Том одлуком штабови и јединице ТО преименовани су у команде и јединице Војске чију ће организацију и формацију утврдити председник Републике. За команданта Главног штаба Војске Српске Републике постављен је генерал-потпуковник Ратко Младић. „Војска Републике Српске и њене јединице организоване су као резултат страха српског народа од надирућег исламског фундаментализма, програмски израженог у Исламској декларацији Алије Изетбеговића“ (Pandurević, 2012, str. 42). Прецизније речено, настанак ВРС представља логичну последицу тадашњих околности, од стварања муслиманске и хрватске војске већ априла 1992, до наредбе да ЈНА напусти територију БиХ, при чему је представљала једину легитимну војску тадашње Босне и Херцеговине.

[18] Извештај о попуни АРБиХ, архив РБиХ, РБиХ, Штаб ВК, Управа за кадрове, правне и организацијско-мобилизацијске послове, строго пов. бр. 05/204/56, Сарајево, 19. 12. 1994; Pandurević (2012, str. 106–107).

[19] Хрватска заједница Херцег-Босна успостављена је и проглашена као Хрватска Република Херцег-Босна (Pandurević, 2012, str. 113).

[20] Odluka o formiranju Hrvatskog vijeća obrane, „Narodni list HZ Herceg-Bosna“, broj 1, str. 4, Predsjedništvo HZ HB, septembar 1992.

[21] Temeljna odluka o uspostavi i proglašenju Hrvatske republike Herceg-Bosna, Grude, 28. 8. 1993, Večernji list, 29. 8. 1993; Pandurević (2012, str. 113–114).

[22] Одлука о формирању Војске Српске Републике Босне и Херцеговине, „Службени гласник српског народа у БиХ“, број 6 од 12–17. 5. 1992.

Сефер Халиловић у књизи *Лукава стиратијеија* наводи да је Хрватско вијеће обране формирано 8. априла 1992. (Halilović, 1997, str. 261), док Шефко Хоџић каже да је „за настанак босанске армије изузетно важан 9. април, када је Председништво БиХ донијело Одлуку о обједињавању свих наоружаних снага у Републици Босни и Херцеговини“ (Hodžić, 1998, str. 23). Одбрамбено и војно организовање у РС регулисано је Уставом РС и низом закона, подзаконских аката и уредаба: Законом о влади, Законом о државној управи, Законом о министарствима, Законом о народној одбрани, Законом о одбрани, Уредбом о организацији и функционисању цивилне заштите, Законом о примени закона о одбрани у условима непосредне ратне опасности или ратног стања, Законом о војсци, Законом о унутрашњим пословима итд. (Pandurević, 2012, str. 135–167). ВРС је организована у видове, родове и службе. На челу се налази Главни штаб ВРС, чија је основна функција била руковођење и командовање војском. Видови ВРС били су копнена војска (Ков), ваздухопловство и противваздушна одбрана (ВиПВО). Копнена војска је била најбројнији и најотпорнији вид ВРС, намењен извођењу борбених дејстава на маневарском, равничарском, брдском, нископланинском и високопланинском земљишту, самостално и у садејству са ваздухопловством и противваздушном одбраном.

Наредбом команданта ГШ ВРС од 16. јуна 1992. формирано је „пет оперативних састава копнене војске (корпуса), Ваздухопловство и ПВО и приштапске јединице Главног штаба“.^[23] Корпусе ВРС чинили су: Први крајишки корпус (1. КК), Други крајишки корпус (2. КК), Источнобосански корпус (ИБК), Сарајевско-романијски корпус (СРК) и Херцеговачки корпус (ХК). Због потреба на терену, 1. новембра формиран је и Дрински корпус^[24] (ДК).

1. *Први крајишки корпус (1. КК)*. Обухватао је највећи део територије (западног дела РС), која се граничи на северу са реком Савом (од ушћа реке Укрине до ушћа реке Уне у Саву), затим реком Уном до Босанског Новог (Новог Града); западна граница је ишла од Босанског Новог, преко Мајданске планине, Кључа (искључно), преко Лисине до села Језеро; јужна граница од села Језера преко Борачке клисуре, долином реке Угар до Влашића; источна граница: Влашић, Теслић, село Станари, Дрвента.^[25] Први крајишки корпус био је уједно и највећи корпус ВРС, са највећом ватреном моћи, укључујући оклопне и моторизоване бригаде, те артиљеријске јединице. До краја 1992. укупно бројно стање нарасло је на 72.330 припадника (2.373 официра, 4.537 подофицира и 65.420 војника). Корпус је био попуњен 113% (Pandurević, 2012, str. 223).

[23] Pandurević, 2015, str. 139–140; Dimitrijević, 2019, str. 113.

[24] Наредба команданта ГШ ВРС, строго пов. бр. 30/18-25, 3. 7. 1992, Измене и допуне организације и формације ВРС. Иако је наредбом команданта ГШ ВРС од 3. јула 1992. године наређено формирање ДК, он је заживео тек 1. новембра 1992. године.

[25] ГШ Војске Српске Републике БиХ, строго пов. бр. 02/5-31, 4. 6. 1992.

2. *Друџи крајишки корџус (2. КК)*. Обухватао је најзападнији део РС који се на северу граничи са Босанским Новим, реком Уном до Бихаћа; на југу село Чапразлије, Челебићи, превој Корчине, Гагића Град, Захумско Седло; на истоку Захумско Седло, Црни Врх, Купрешка увала, Доњи Вакуф, село Језеро и даље; са југозападне и западне стране до Босанског Новог (Pandurević, 2012, str. 210). Корпус је био релативно малог бројног стања. До краја 1992. бројно стање је било 16.935 припадника (615 официра, 1.107 подофицира, војника 15.213). Попуна 67 % (Pandurević, 2012, str. 223).

3. *Источнобосански корџус (ИБК)*. Оперативна зона корпуса обухватала је северне и североисточне делове РС: Семберију, Мајевицу, Посавину и једно време доње Подриње. Почетне границе зоне претрпеле су измене након формирања ОГ „Добој“ и Дринског корпуса. Северна граница: ушће реке Дрине у реку Саву, реком Савом до ушћа Украине; западна од ушћа реке Украине у Саву, преко Дервенте (искључно), Станара, Теслића; јужна од Тешња, преко Маглаја, Карачића, села Турија, Доње Липнице, Калесије до Дрињаче; источна од Дрињаче, реком Дрином до ушћа у Саву. Након формирања Дринског корпуса границе зоне ИБК померају се на север са реке Дрињаче и Дрине, тако да источна и југоисточна граница сада иде Мајевицом, преко села Крчиња у општини Угљевик и излази на Дрину долином реке Тавне. Зона корпуса је карактеристична по географским одликама. Делимично је реч о брдско-планинском земљишту, а већим де-

лом о равничарском терену у долинама река, са добром проходношћу. У зони корпуса издвајају се следећи градски центри: Бијељина, Брчко, Босански Шамац, Угљевик и Лопаре. Почетком јула у корпусу је било 31.978 војника и старешина, а крајем 1992. године бројно стање се смањило на 26.174 (670 официра, 1.021 подофицира и 24.483 војника). Попуна 105 % (Pandurević, 2012, str. 211–223).

4. *Сарајевско-романијски корџус (СРК)*. Зона СРК повезивала је простор Херцеговине, романијске регије и Подриња. Северна граница ишла је од реке Дрињаче, до Шековића (искључно); југозападна од Шековића (искључно), преко Кладња, Олова, Дернека, до села Подгора; западна од села Подгора, преко Раковице, Хаџића, Пресјенице, до Ђокина торња; јужна од Ђокина торња, преко Миљевине (искључно), Фоче (искључно), реке Тихотине, села Мрчића и даље границом са Црном Гором; источна граница са СРЈ реком Дрином. У зони корпуса били су значајни градски центри: Српско Сарајево са општинама Вогошћа, Илијаш, Рајловац, Илица, Хаџићи, насеља Пале и Трново. Бројно стање у другој половини 1992. године било је 24.820 војника и старешина (843 официра, 1.131 подофицира и 22.846 војника). Попуна 111% (Pandurević, 2012, str. 213–223).

5. *Херцеговачки корџус (ХК)*. Корпус је формиран на простору Херцеговине и наследник је делова Десетог корпуса ЈНА. Његова зона обухватала је највећи део источне Херцеговине и делове старе Херцеговине. Граница зоне

на северу ишла је од села Мрчићи, преко Фоче (искључно), Миљевине (укључно), Ђокина торња (укључно), села Шабићи, села Лукомир, Блаца (искључно), Коњица (искључно) до Јабланице; западна граница од Јабланице, реком Неретвом до државне границе са Хрватском; источна граница државном границом са Црном Гором до села Мрчићи. Зона корпуса укључује следеће градове и насељена места: Љубиње, Требиње, Билећа, Невесиње, Гацко, Фоча и Калиновик. Крајем 1992. у корпусу је било 18.165 војника и старешина (729 официра, 1.013 подофицира и 16.423 војника). Попуна 77% (Pandurević, 2012, str. 214–223).

6. *Дрински корпус (ДК)*. Граница на северу ишла је од ушћа реке Тавне у реку Дрину, на запад, преко Празниторбе, Срнијежнице, Столица (укључно), Калесије, Равног брда, Кладња, Олова, села Боровац (укључно), Кадине главе, Црног врха, Фоче (искључно), Бијелих брда (укључно), Вардишта, границом са Србијом, реком Дрином до ушћа Тавне. У географском смислу део територија је брдско-планинско и изразито планинско земљиште, део су речне долине и висоравни. Крајем 1992. корпус је имао 24.589 војника и старешина (588 официра, 1.006 подофицира, 22.995 војника). Попуна 115% (Pandurević, 2012, str. 215–223).

7. *Ваздухопловство и противваздушна одбрана (ВиПВО)*. ВиПВО ВРС је вид војске

оперативног нивоа, организован, опремљен и оспособљен за борбена дејства у ваздушном простору и из њега. ВиПВО није био у могућности остварити превласт у ваздушном простору не због ваздухопловних снага противника, него због присуства НАТО пакта. Команда ВиПВО била је у Бањалуци. У ВиПВО је било 4.010 војника и старешина (317 официра, 490 подофицира, 3.203 војника). Попуна 62% (Pandurević, 2012, str. 216–217).

Систем командовања ВРС (на стратегијском, оперативном и тактичном нивоу) регулисан је низом докумената: директивама,^[26] директивама врховног команданта, инструкцијама врховног команданта, директивама команданта ГШ, инструкцијама команданта ГШ, наређењима, борбеним заповестима, наредбама као актима командовања, директивама врховног команданта и команданта ГШ (Lazović, Stišović, 1998).

Дринско ратиште – организација и задаци Дринског корпуса ВРС

У почетку ратних збивања у дринском рејону није била успостављена јасна војна организација. Јединице су биле без хијерархијске или друге везе са командама постојећих корпуса који су територијално покривали ту област (ИБК, СРК и ХК). По правилу су биле самоникле, и до Главног штаба само су стизале

[26] Директивама се регулишу активности ВРС, односно њима командант директно издаје задатке једном корпусу и појединим бригадама из тога корпуса.

вести о њиховим командантима, бројном стању и сукобима са муслиманским снагама (Dimitrijević, 2019, str. 159). Српске снаге су 1. априла успоставиле контролу над Бијељином, 6–14. априла над Фочом, 8–9. априла над Зворником, 17. априла над Братунцем, 12. априла над Вишеградом, 20. априла Рогатицом, 21. априла Власеницом, Кулом изнад Зворника и Дивичом 26–28. априла (Džunuzović, 2009). Снаге ЈНА се 19. маја повлаче. Током лета 1992. овим простором управљала је Оперативна група Подриње. Крајем септембра 1992. „ГШ издаје усмено наређење о формирању Тактичке групе Вишеград са пет бригада и зоном одговорности у Горњем Подрињу“ (Dimitrijević, 2019, str. 159). И поред формирања те тактичке групе, на овом простору и даље није био успостављен потпун командни ланац (Pandurević, 2015). Из практичних разлога обједињавања снага ВРС које су до тада биле под ингеренцијом ИБК, СРК, ХК и тактичких група и других самосталних јединица, Врховна команда ВРС 20. октобра 1992. доноси одлуку о формирању Дринског корпуса (која је заживела 1. новембра). Први командант је био генерал-потпуковник Миленко Живановић,^[27] који је остао на тој функцији до јула 1995. године. Замениће га генерал-потпуковник Радислав Крстић.

Зона одговорности Дринског корпуса: регија горњег, средњег и доњег Подриња, романијски плато, простор Бирча (регија Бирач).

Дрински корпус је био један од седам корпуса ВРС. Укључивао је команду са командним местом у Власеници, команду стана, батаљон везе, батаљон војне полиције, инжењерски батаљон, мешовити артиљеријски пук, моторизовану бригаду, две пешадијске бригаде, седам лаких пешадијских бригада. Зона корпуса је обухватала подручја општина Зворника, Шековића, Власенице, Милића, Хан Пијеска, Соколца, Рогатице, Вишеграда, Руда, Чајничка и Српског Горажда.^[28] Бригаде: Зворничка пјешадијска бригада, Власеничка лака пјешадијска бригада, Прва бирчанска лака пјешадијска бригада, Милићка лака пјешадијска бригада, Братуначка лака пјешадијска бригада, 2. романијска моторизована бригада, 1. подрињска лака пјешадијска бригада са седиштем у Рогатици, 2. подрињска лака пјешадијска бригада са седиштем у Вишеграду, 3. подрињска лака пјешадијска бригада (Чајничке), 4. подрињска лака пјешадијска бригада (Рудо), 5. подрињска лака пјешадијска бригада са седиштем у Вишеграду. Издвајали су се и: 5. батаљон војне полиције, 5. инжењерски батаљон, 5. батаљон везе, 5. санитетски батаљон, 5. ауто-батаљон, 5. мјешовити артиљеријски пук, Пук ПВО, Самостални пјешадијски батаљон Склани. Остале јединице: Гарда Пантери, Специјална јединица „Мандо“, Вукови са Дрине, Чета Малешкић, Чета Каракај, Чета Шетићи, Диверзантско-извиђачки вод Зоље, Извиђачка чета

[27] Генерал Младић је на место команданта Дринског корпуса поставио генерал-потпуковника Миленка Живановића, свог потчињеног команданта из 557. артиљеријског пука из Бенковца (Кнински корпус).

[28] Две лаке пешадијске бригаде из Рудог и Чајничка у 1993. години прешле су у састав ХК (Pandurević, 2012, str. 215).

Несаломиви, Трећи батаљон Пилића – Локањ, Извиђачко-диверзантски вод Јасеница, Грчка добровољачка гарда.^[29]

У складу са одговарајућим директивама утврђују се задаци Дринског корпуса,^[30] односно његово ангажовање у ратним операцијама. Од многобројних операција у којима је ДК учествовао можемо издвојити:

1. „Операција Церска 93“: Операција се изводила током зиме и раног пролећа 1993. (13. јануар – 17. април 1993). Циљ је био да се заустави офанзива АРБиХ и да се ослободи подрињска област, односно да се спречи спајање снага АРБиХ из Сребренице са енклавом у околини места Церска. У оквиру ове операције издвајамо три фазе: борба за Церску, успостављање комуникације Братунац – Коњевић Поље – Зворник ради стављања под надзор Коњевић Поља и напад на Сребреницу. Снаге ВРС успешно изводе операцију. Договорена је демилитаризација Сребренице, а Савет безбедности УН 16. априла 1993. доноси Резолуцију 819,^[31] којом се

то питање и третира. У пракси демилитаризација Сребренице није извршена и Муслимани су се само спремали да поново нападну српске положаје.^[32]

2. „Операција Звијезда 94“: Операцију је изводио Дрински корпус у садејству са ХК и ИБК током пролећа 1994, односно од 28. марта до 18. априла 1994. Циљ операције био је да се заузме Горажде, односно да се спречи ширење муслиманске енклаве у зони Горажда ка граници са тадашњом СР Југославијом, а на другој страни ка Сарајеву и средњој Босни. Генерал Мајкл Роуз, командант Унпрофора у Босни, наводи да су „чести диверзантски напади јединица муслиманске војске из Горажда ван граница заштићене зоне и спаљивање многобројних српских села источно од Дрине разбеснели Младића. Он је оптужио мировне снаге да равнодушно посматрају те догађаје стално истичући чињеницу да је од Муслимана захтевано да не користе заштићене зоне као базу за извођење војних активности“ (Rouz, 2001, str. 134). Не-

[29] Команда Дринског корпуса, месечно бројно стање, строго пов. бр. 05/1-255, 28. 7. 1995.

[30] Исто се односи и на остале корпусе ВРС. Наредбе за извођење Операција доносе се у складу са одговарајућим Директивама.

[31] United Nation, Resolution 819 (1993), Adopted by the Security Council at its 3199 the meeting, on 16 April 1993. Distr. GENERAL S/RES/819, 16 April 1993.

[32] У пресретнутом разговору између тадашњег начелника Главног штаба АРБиХ Сефера Халиловића и команданта штаба ТО у Сребреници Насера Орића, Сефер вели: „Насере, УН-у предај само старо и поварено оружје. Нити један комад исправног наоружања не смијеш предати. Реци да друго немаш. Идите ван града. Настављамо по нашем плану. За слободну БиХ“ (Halilović, 2005, str. 255). „Организујте сопствену извиђачку организацију и извиђачке патроле истурите што дубље у непријатељску дубину и на основу њихових извештаја и сопствене процјене предузмите акције – дејства на непријатеља...“ (Halilović, 2005, str. 257). Сефер даље поручује Насеру: „Шири слободну територију и према Тузли и према Дрини. Ово је наша држава и ми ћемо у њој бити господари. А колико ће за то требати времена видјет ћемо...“ (Halilović, 2005, str. 256).

посредан повод за покретање српске акције био је продор Армије БиХ из Горажда 10 км у српску територију, када су муслиманске снаге спалиле шест српских села. „Жесток српски одговор у виду контраофанзиве започео је 30. марта. Повраћена је изгубљена територија и снаге ВРС продрле су и на делове територије које су пре офанзиве контролисали муслимани“ (Bulatović, 1996, str. 199). „Генерал Младић је желео да неутралише Горажде још средином 1993, али је тек сада добио прилику да крене пуном снагом на ово место“ (Srdanović, 1998, str. 82). Након успешног извођења операције и продора снага ВРС дубоко у муслиманску територију, снаге Унпрофора се распоређују у близини Горажда. Почињу ваздушни напади НАТО снага на српске положаје којима је ВРС спречена да коначно „решити проблем“ те енклаве. Следи коначни договор о примирју и демилитаризацији Горажда, када ће се окончати операција и зауставити офанзива ВРС.

3. „Операција Спреча 95“: Операција је извођена у раздобљу од марта до маја 1995. у ширем рејону планине Мајевица, а циљ је био да се сломи опсада радио-релејног центра Столице, односно да се изврши одсецање положаја 2. корпуса АРБиХ и да се створе услови за продужетак напада ка Тузли и Живиницама.^[33] На

тај начин би се проширио коридор, а муслиманске снаге би се спречиле да користе аеродром Дубраве код Тузле (Dimitrijević, 2019, str. 313). Напад српских снага започет је 27. марта 1995. Након успешног пробоја Зворничке бригаде и заузимања коте Висока главица, прекинуто је даље напредовање српских снага. АРБиХ је пружила снажан отпор, а и временски услови су били јако лоши због јаког снега. Операција је завршена у мају 1995. Муслиманска страна је исту представила својој јавности као офанзиву „Чекић и наковањ.“

4. „Операција Криваја 95“: То је кодно име за операцију коју је ВРС изводила током јула 1995. са циљем заузимања Сребренице. Непосредан повод за извођење ове операције био је напад на командно место ВРС 26. јуна 1995. у Хан Пијеску, када је у објекту био присутан и генерал Младић.^[34] Истог дана муслиманске снаге су извршиле и неколико диверзија на ширем подручју општине Хан Пијесак, укључујући и напад на Вишњицу како би одвратиле снаге ВРС да шаљу додатне снаге на сарајевско ратиште. Долази до консолидовања српских снага и њихове појачане концентрације око Сребренице и Жепе. Српска контраофанзива креће 3. јула. Прве српске снаге улазе у градско подручје из правца Зеленог Јадра (Учина

[33] „Операција Спреча 95“ претходила је планираним операцијама „Садејство 95“ и „Звезда 95“ у складу са Директивом бр. 7 ВРС, којима је требало одсећи положаје муслиманских снага северно од Тузле, односно ослободити српски простор у енклави Горажде и свести енклаву на величину заштићене зоне од 3 км од центра града и војнички паразити муслиманске ОС. У операцији су ангажоване јединице ДК, ИБК, СРК и ХК.

[34] Треба споменути да су муслиманске снаге још два пута нападе командно место ВРС у Хан Пијеску, 7. 8. 1992. и 11. 12. 1993 (детаљније у: Dimitrijević, 2019, str. 336).

Башча). Бригаде 28. дивизије АРБиХ више нису биле у могућности да реагују и међу Муслиманима су завладали хаос и паника. Снаге холандског батаљона Унпрофора неуспешно су деловале по снагама ВРС, односно „биле су неспремне да користе ваздушне снаге за време напада на Сребреницу“ (Ripley, 1996, str. 82). Борбе су биле завршене 11. јула, када српске снаге и улазе у Сребреницу.^[35]

5. „Операција Ситијчаница 95“: То је кодно име за операцију коју је ВРС изводила током јула 1995. са циљем заузимања Жепе. Операција је започета још 7. јула 1995 у виду напада слабог интензитета. Након пада Сребренице српски напади се интензивирају. Први преговори са муслиманским представницима вођени су у бази Унпрофора 13. јула 1995. када је генерал Толмир тражио потпуну предају снага АРБиХ и понудио евакуацију становништва Же-

пе. Муслиманско ратно председништво овај услов није прихватило због страха за своје борце. Борбе су настављене све до 24. јула, када је уз присуство међународних снага договорен прекид ватре. Ратко Младић потписује са Хамдијом Торлаком Споразум о разоружавању муслиманског становништва у тој енклави. „Ово је био предуслов за престанак борби и почетак евакуације цивила из Жепе“ (Dimitrijević, 2019, str. 363–364). Као резултат акције муслиманске снаге су се предале, а српске снаге су заузеле Жепу.

Крај рата – Република Српска „остаје“ на Дрини

Непосредно пред сам рат и током рата међународна заједница је нудила више споразума за прекид непријатељстава: *Кариниџон–Куйиље-*

[35] „Питање Сребренице“ је једно од најконтроверзнијих питања током рата у бившој Босни и Херцеговини. Муслиманска страна инсистира на геноциду и страдању више од 8.000 Муслимана, док са друге стране Институт за истраживање српских страдања у XX веку говори о стрељању око 400 муслиманских ратних заробљеника. Геноцид се није десио, чак супротно, српске снаге су омогућиле евакуацију муслиманске деце и жена непосредно после уласка у Сребреницу. По подацима Института стрељано је око 400 муслиманских ратних заробљеника, уз недостатак података о детаљима извршења. Све се десило без Војног суда или писане наредбе од стране ВРС, што указује на непостојање командне одговорности и на потенцијалну уплетеност „страног фактора“. Институт указује и на организовано „увешавање“ броја погинулих у сребреничком рејону. Једна од контроверзи је и само сребреничко мезарје, где на улазу на споменику стоји списак десетак општина из тог региона где су се и десила страдања Муслимана. Институт поставља реторичка питања: Зар није у питању сребреничко мезарје, а не шире подручје уз Дрину? Зашто се накнадно сахрањују лица која су страдала пре 11. 7. 1995. године? Треба споменути и да је велики број Муслимана страдао у пробоју њихових снага кроз српске положаје у правцу ка Тузли, у међусобним муслиманским сукобима, у заседама које су Срби поставили, као и током свих година рата од 1992–1995. године. Такође, Институт указује на низ злочина које су муслиманске снаге 28. дивизије АРБиХ на челу са Насером Орићем учиниле у раздобљу од 1992. до 1995. године у којима је страдало 3.287 лица српске националности (детаљније на сајту: <http://www.serb-victims.org/>). Дешавања у Сребреници захтевају дубљу и детаљнију анализу, а те догађаје је пре свега неопходно сместити у „трогодишњи временски оквир између 1992. и 1995. године, уместо уобичајеног насилног сабијања у три дана у јулу 1995“ (Зборник критичких есеја, 2012, str. 11).

ров *ѝлан*, *Венс–Овенов ѝлан*, *Овен–Сѝолѝенберѝов ѝлан*, *ѝлан Конѝакѝ ѝруѝе*, *Деѝѝонски сѝоразум*.^[36] Деѝѝонским споразумом рат је коначно завршен.

Каринѝѝон–Куѝѝѝеров ѝлан настао је као резултат мировне конференције из фебруара 1992, а познат је и као Лисабонски споразум. На преговорима су осим представника међународне заједнице (британски дипломата лорд Питер Карингтон и португалски дипломата Жозе Куѝѝѝеро) „судѝеловали представници трију водећих политичких странака трију конститутивних народа БиХ. Представници Хрватске демократске заједнице су били Мате Бобан, Миле Ласић и И. Станић, представници Српске демократске странке су били Радован Караѝић, Никола Кољевић и Момчило Крајишник, док су представници Странке демократске акције били Алија Изетбеговић, Р. Махмутчехѝѝић и Н. Кадић“ (Марић Токић, 2018, str. 300). Учесници су се усагласили да се изврши темељита децентрализација БиХ, тако што ће се основати националне јединице, које ће имати одређени степен самоуправе, односно наведеним планом БиХ се одређује као сложена држава састављена од три републике одређене по етничком принципу. Алија Изетбеговић је рекао да је у Лисабону „положен темељ, односно принцип, који је одредио једно стање које

је трајало последњих годину дана у Босни и Херцеговини“ (Тудман, 2005, str. 136). Радован Караѝић изјављује да је постигнути договор велики успех свих трију народа и тријумф толеранције, док је Миро Ласић казао да неће бити распарчавања и поделе Босне и Херцеговине и да ће она остати у историјским границама, уз њену федерализацију са јединственом војском, полицијом, централном банком и правним поретком (Тудман, 2005, str. 137). Све три стране 18. марта потписале су споразум (Алија Изетбеговић, Радован Караѝић и Мате Бобан), али је Изетбеговић након састанка са Вореном Цимерманом повукао свој потпис, те је план пропао.

Венс–Овенов ѝлан су почетком 1993. саставили специјални изасланик Генералног секретара Уједињених нација Сајрус Венс и британски дипломата и представник ЕЗ лорд Дејвид Овен. То је последњи план који је предвиђао да Босна и Херцеговина буде јединствена, подељена на десет полуаутономних области. Муслимани и Хрвати су прихватили план, али су га Срби из Босне одбили, јер је кантонална подела извршена тако да српске територије не буду повезане, већ подељене на два дела. „Мапе провинција које предлажу Венс и Овен, а које су исцртали Финац Марти Ахтисари и Немац Фред Ехард, заиста нису праведне. Срп-

[36] Треба указати и на *Сѝоразум Караѝић–Филиѝѝовић и Вашингтонски сѝоразум*. Први је био познат и као српско-муслимански „историјски споразум“, потписан током лета 1991. године. Основна начела преговора темељила су се на претпоставци да ће БиХ остати у Југославији. Вашингтонски споразум био је споразум о прекиду непријатељстава између Републике Хрватске, Херцег-Босне и Републике Босне и Херцеговине, потписан 18. марта 1994. године, којим је успостављена Федерација Босне и Херцеговине.

ска територија је разбијена. Не дају Србима ни коридор између Крајине и Семберије, на чему нарочито инсистира Радован с друговима“ (Ćosić, 2012, str. 40).

Овен–Столтенбергов план, с краја јула 1993, представили су специјални изасланик Генералног секретара Уједињених нација Торвалд Столтенберг и лорд Дејвид Овен. Планом је предвиђена подела БиХ на три етничке целине. Срби би добили 52% територије, Муслимани 30%, а Хрвати 18%. План су одбили Муслимани.

План Конџакић ирује састављен је између фебруара и октобра 1994. године. Планом би Србима припало 49% територије БиХ, а муслиманско-хрватској федерацији 51%. Након одржаног референдума 28. августа 1994. Срби су одбили план.

Дејтонски споразум. Након што су српске снаге ушле у Сребреницу и Жепу („Операција Криваја 95“ и „Операција Ступчаница 95“), Муслимани су се уплашили за Горажде и кренули у медијски рат против Републике Српске.^[37] Дешава се експлозија на Маркалама 28. августа 1995, за коју међународна заједни-

ца оптужује Србе и користи је као повод за НАТО интервенцију на снаге ВРС.^[38] Напад је започео 30. августа 1995. ударом ваздушних снага на српске положаје око Сарајева. „Погођени су фабрика ‘Претис’, као и њено складиште у Вогошћи, магацини у Топлом, Лукавици, Топлику, ватрени положаји на Гаврића брду, складиште на брду Жуновница код Хаџића“ (НАТО против Срба, 1995, str. 23–36). Следеће ноћи, 31. августа на мети су били „Пале, складиште техничко-материјалних средстава у Јахоринском потоку, село Калаузовић на Озрену, Невесиње, Соколац, Хан Пијесак, објекти везе и складиште муниције на Јахорини и Чајниче“ (Dimitrijević, 2019, str. 391). Од 9. септембра НАТО снаге делују по Босанској крајини и Бањалуци, где нападају ПВО системе ВРС. Десетог септембра нападнуто је шире подручје Бањалуке, док су 12. септембра нападнути циљеви код Добоја и Вишеграда. Након исцрпних преговора, 14. септембра суспендована је операција ваздушних удара НАТО. У Сарајево су после шест месеци паузе, 15. септембра, почели да слећу

[37] У сукобу у бившој СР БиХ медијско-пропагандно деловање је представљало важну карику за моделирање и креирање свести таргетираног јавног мњења. У том смислу су се уз примену бројних идеолошких, обавештајних и психолошких образаца пред сам крај рата у Босни стекли услови за „оправданост“ НАТО интервенције на снаге ВРС. Наравно, објективних разлога за исто није било (Jevtović, Aracki, 2019, str. 175-201). Х. М. Енценсбергер ратове на Балкану посматра као нуклеисане цивилне ратове етничког карактера, стављене пре свега у контекст медијског спектакла, где се обичном човеку сугерише да исте посматра као морални проблем и феномен. Он медије ставља на пиједестал кључних чинилаца за креирање општег увреженог мишљења, како појединачног посматрача, тако и светског јавног мњења. У том контексту можемо да посматрамо и већ споменуто одлуку међународне заједнице да пред сам крај рата у Босни бомбардује снаге Војске Републике Српске, чиме ће непосредно утицати на коначни исход рата. Бројне су расправе покренуте на ту тему које трају до данашњих дана (Penezić, Cvijović, 2020, str. 65–79).

[38] НАТО такође пружа подршку хрватским и муслиманским снагама на терену.

авиони UNHCR, који су допремали помоћ. Коначно, акција је и формално прекинута 20. септембра 1995, када у Сарајево стижу адмирал Смит и генерал Жанвије. „Тако су реализовани почетни и прокламовани циљеви ваздушних напада НАТО: повлачење српског тешког наоружања око Сарајева и спречавање наводног српског напада на град“ (Dimitrijević, 2019, str. 398). У нападу НАТО снага на ВРС погинуло је укупно 152 цивила, 273 рањено, разорен је значајан део војне инфраструктуре, онеспособљен је телекомуникациони систем Републике Српске и нанета је велика штета цивилном становништву (Dimitrijević, 2019, str. 406). Уследиће Дејтонски мировни споразум када се рат коначно и завршио. Споразум је потписан у ваздухопловној бази Рајт-Патерсон код Дејтона (Охајо) и БиХ бива подељена на два дела: Федерација Босне и Херцеговине (51% територије бивше СР БиХ) и Република Српска (49% територије бивше СР БиХ). Главни учесници на конференцији били су: председник Републике Србије Слободан Милошевић, председник Председништва Републике Босне и Херцеговине Алија Изетбеговић, хрватски председник Фрањо Туђман, државни секретар САД Ворен М. Кристофер, амерички дипломата Ричард Холбрук и генерал Весли Кларк. Споразум је званично потписан у Паризу 14. децембра 1995. године.

Дејтон представља добар пример „великодушног“ мира који отклања раније присутне узроке обнављања сукоба. Такође је позитиван преседан у међународном праву, јер представља целовито политичко решење које је општеприхваћено као легитимно, за разлику од бројних замрзнутих сукоба где правно стање одудара од фактичког (Zbornik radova, 2016). У Дејтону је постављен и темељ узорног примера консоцијалијанистичке демократије^[39], која је једино могуће решење за стабилно функционисање идентитетски сложених друштава, а која нажалост у већини других сличних случајева остаје (Zbornik radova, 2016).

Одлукама Дејтонског споразума Република Српска „покрива“ готово цео рејон Дрине, изузев града Горажда у њеном горњем току. Географски посматрано ток Дрине уз границу са Србијом налази се целим својим током у Републици Српској. У том смислу можемо да кажемо да је РС оставши на Дрини задржала геостратешку предност очувавши „природну копчу“ са Републиком Србијом.

Закључна разматрања

Можемо да закључимо да је бивша СР БиХ, некада слободарско место, место суживота припадника три вероисповести и три нације, скоро па у трену постала полигон суровог ра-

[39] Овај модел политичког система дизајниран је за мултиетничка и мултинационална друштва, који наглашава процес преговарања између политичких елита, где се одлуке доносе у њиховој пуној сагласности. Модел је у својим радовима развио Аренд Лајпхарт.

та. Међународна заједница је томе допринела, подржавајући посредно и непосредно дезинтеграционе процесе унутар БиХ. Због јасно недефинисаних граница унутар земље, извесно је било да ће једнострано и противуставно проглашење, а недуго затим и признање независности БиХ, односно њена сецесија, довести до крвавих обрачуна и сукоба. Западна дипломатија је овде направила пропуст. Дејтонски споразум којим се сукоб коначно зауставио значајно подсећа на мировне споразуме из '92, '93. и '94. године (барем што се тиче територија и њених етничких прерасподела) на основу чега можемо логички да се запитамо да ли се рат могао избећи или барем раније зауставити? Сматрамо да је одговор потврдан. Овако је за три године рата изгубљен велики број људских живота, а тај простор је политички и економски ослабљен и осиромашен. Ненад Кеџмановић указује и на неефикасност стратегија међународне заједнице за бившу БиХ које трају још од 90-тих година прошлог века, почевши од идеје централизације и унитаризације, коју су желели Бошњаци, преко територијализоване консолидације, односно конфедералног решења, коју би опет прихватили само Хрвати и Срби, и коначно до нове идеје убрзане интеграције БиХ у Европску унију којом би се БиХ ставила под индирек-

тан надзор великих европских држава. Иако на први поглед изгледа као реално и најбоље решење, пријем БиХ у ЕУ захтева реформу читавог низа политичких, економских, правних и културних вредности, норми и стандарда, од чега је БиХ реално ипак далеко. ЕУ чини скуп стабилних и демократских држава, а БиХ је нестабилна и подељена изнутра, жртва неуспеле демократске транзиције и неостварених индивидуалних и колективних људских права и слобода под значајним међународним утицајем и протекторатом. Можда је тренутно стање БиХ најбоље описано у синтагми/наслову књиге Ненада Кеџмановића *Немојућа држава*.^[40]

Што се тиче прилика на источном делу БиХ, српске снаге су настојале да очувају власт над дринским рејоном. Река Дрина и подручје које захвата геостратешки и геополитички од суштинског су значаја за српски народ у бившој БиХ.^[41] Сам излазак непријатељских снага на Дрину значио би непосредну војно-политичку угроженост за Републику Српску, односно одвојио би српски народ у бившој Босни и Херцеговини од Срба у матици Србији. У том смислу Подриње је и било један од приоритета РС и ВРС. Уз изузетке пар енклава, Република Српска је тај простор током целог рата и контролисала. Ратко Младић истиче да је река

[40] Детаљније у: Кеџмановић, 2007.

[41] Демографски посматрано, Срби су већински насељавали шири рејон Бања Луке, Посавине, Источне Босне, југоисточни део Херцеговине и већи део Подриња. Током рата, у каснијим преговорима и самој етничкој подели Босне, тај простор ће, уз неке изузетке, оквирно и припасти Србима.

Дрина „увијек била кичма српске државе и да то мора остати“ (Dimitrijević, 2019, str. 161). Генерал Живановић вели: „Док Романија не

засјени Дрину, а Дрина не запљусне Романију, не може се говорити о некој будућој и сретнијој прилици за живљење.“^[42]

78 |

Председник Републике Србије Слободан Милошевић,
председник Републике Хрватске Фрањо Туђман и председник Републике Босне и Херцеговине Алија Изетбеговић
потписали су коначну верзију Дејтонског мировног споразума 14. децембра 1995. у Паризу.

Извор: wikipedia.org ©Public Domain

[42] Детаљније у: Генерал Миленко Живановић, Ослобађање Сребренице (YouTube: General Milenko Živanović oslobađanje Srebrenice – YouTube 1.42, приступљено 2. 7. 2022).

References / Литература

- Antić, Č., Kecmanović, N. (2016). *History of the Republic Srpska*. Beograd: NIP Nedeljnik. [In Serbian]
- A collection of critical essays on the Srebrenica Massacre by Professor Edward Herman (2012). *Srebrenica – falsification of history*. Beograd: Print. [In Serbian]
- Bulatović, Lj. (1996). *General Mladic*. Beograd – Banja Luka – Doboj: IP “Nova Evropa” [In Serbian]
- Brzeziński, Z. (2013): *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*. Beograd: Albatros Plus. [In Serbian]
- Collection of Works (2016). *Dayton Agreement – Two decades of peace and lessons for the world*. Beograd: Predstavništvo Republike Srpske u Srbiji: Institut za međunarodnu politiku i privredu; Banja Luka: Fakultet političkih nauka. [In Serbian]
- Collection of Works (2000). *Serbs - refugees, exiles and displaced persons at the end of the 20th century*. Beograd: Centar za strateške studije. [In Serbian]
- Ćosic, D. (2012). *The Bosnian War*. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]
- Dimitrijević, B. (2019). *General Mladic and the Army of Republika Srpska*. Beograd: Catena Mundi. [In Serbian]
- Džamić, D. (2001). *Dogs of War in the Balkans – Foreign Mercenaries in War Conflict in the Former Yugoslavia*. Beograd: Magenta [In Serbian]
- Džunuzović, A. (2009). *Lanet olsun – a crime against Bosniaks of Eastern Bosnia*. Sarajevo: UG Mladi Muslimani [In Bosnian]
- Elsässer, J. (2006). *How jihad arrived in the Balkans – Holy warriors and secret services in the Balkans*. Beograd: Jasen. [In Serbian]
- Glaurdić, J. (2011). *Time of Europe – Western powers and the break-up of Yugoslavia*. Zagreb: Mate. [In Croatian]
- Halilović, S. (1997). *A deceitful strategy*. Sarajevo: Maršal. [In Bosnian]
- Halilović, S. (2005). *State secret*. Sarajevo: Matica. [In Bosnian]
- Hodžić, Š. (1998). *Bosnian warriors*. Sarajevo: DES. [In Bosnian]
- Jevtović, Z., Aracki, Z. (2019). Propaganda matrix of global media in hybrid wars. *Politika nacionalne bezbednosti*, 16 (1), 175-201. <https://doi.org/10.22182/pnb.1612019.8> [In Serbian]
- Kecmanović, N. (2007). *The impossible state*. Beograd: Filip Višnjić. [In Serbian]
- Lazović, M., Stišović, M. (1998). *Theory of war skills*. Beograd: Policijska akademija. [In Serbian]
- Malcolm, N. (2011). *Bosnia – a short history*. Sarajevo: Buybook. [In Bosnian]
- Marić Tokić, S. (2018). Peace plans and agreements for Bosnia and Herzegovina. *Mostariensia*. 22 (1), 297-313. [In Bosnian]
- Đukanović, D. (1995). *NATO against Serbs – the rhythm of crime*. Sarajevo: Biblioteka Dokumenti. [In Serbian]
- Nišić, S. (2004). *From Yugoslavia to Serbia*. Beograd: Knjiga-komerc. [In Serbian]
- Pandurević, V. (2012). *Serbs in Bosnia and Herzegovina: from Declaration to Constitution*. Beograd: IGAM. [In Serbian]
- Pandurević, V. (2015). *War in Bosnia and Herzegovina and the creation of the Army of Republika Srpska*. Beograd: IGAM. [In Serbian]

- Pandurević, V. (2015). *Life is defended by the truth: Application of truth to events in and around Srebrenica in July 1995*. Hag-Beograd. [In Serbian]
- Penezić, M. S., Cvijović, Ž. M. (2020): Conflicts and democracy in ethnically complex societies and role of media the case of Yugoslavia in 1999. *NBP. Journal of criminalistics and law*, 25 (1), 65-79. [In English]
- Ripley, T. (1996). *Air War Bosnia: UN and NATO Airpower*. Osceola: Motorbooks International. [In English]
- Rose, M. (2001). *Fighting for Peace: Lessons from Bosnia*. Beograd: Tetra GM. [In Serbian]
- Silber, L., Little, A. (1996). *The Death of Yugoslavia*. Beograd: Radio B92. [In Serbian]
- Srdanović, S. (1998). *Pale - war chronicle*. Beograd: Svet knjige. [In Serbian]
- Starčević, M., Petković, N. (1991). *Croatia 91. - violence and crimes against rights*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar. [In Serbian]
- Stojadinović, Lj. (2006). *Ratko Mladic - between myth and The Hague*. Beograd: Politika; Narodna knjiga. [In Serbian]
- Stojanović, S. (1995). *The fall of communism and the disintegration of Yugoslavia*. Beograd: Filip Višnjić [In Serbian]
- Tuđman, M. (2005). *The truth about Bosnia and Herzegovina: documents 1991-1995*. Zagreb: Slovo M. [In Croatian]

80 |

Documents and legal regulations / Документи и законска регулатива

- Assembly of the Serbian People in BiH. Official Messenger of the Serbian People in BiH. no. 6, 12-17 May 1992. [In Serbian]
- Basic Decision on the establishment and proclamation of the Croatian Republic of Herceg-Bosna. Grude. 28 August 1993. Večernji list. 29 August 1993. [In Croatian]
- Declaration on the proclamation of the Republic of the Serbian People of Bosnia and Herzegovina. Official Envoy of the Serbian People in Bosnia and Herzegovina. No. 2/92. [In Serbian]
- Decision on the formation of the Serbian Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina. Official Messenger of the Serbian people in BiH. no. 6 December - 17 May 1992. [In Serbian]
- Decision to declare an imminent danger of war. Decision No. 03-11/92. 15. 4. 1992. Presidency of the Serbian people in BiH. [In Serbian]
- Decision on the formation of the Croatian Defence Council. Narodni list HZ Herceg-Bosna. no. 1. p. 4. Presidency HZ HB. September 1992. [In Croatian]
- Decree with the force of law on defence. Official Gazette of BiH. No. 4, 20 May 1992. [In Bosnian]
- Decree with the force of law on the Armed Forces of the RbiH. Article 36. Official Gazette of the RbiH. No. 4, 20 May 1992. [In Bosnian]
- Directive on the defence of BiH sovereignty. GS PL BiH. arch.no. 31-2-03-302-7/21-2, 25 February 1992. [In Bosnian]
- General Staff of the Army of Republika Srpska of BiH. no. 02/5-31, 4 June 1992. [In Serbian]
- Law on General National Defence, Official Gazette of the SRBIH. No.3/84. 17. 87. And 35/90. [In Serbian]
- Order of the commander of the G.S. VRS, strictly rev. No. 30/18-25, 3 July 1992. Amendments to the organization and formation of the VRS. [In Serbian]

Order on the abolition of the current Territorial Defense Staff and the formation of the Territorial Defense Staff of RBiH. rev. no. 01-011-301/92, 8 April 1992. Official Gazette of the RBiH. no. 1. Sarajevo. 9 April 1992. [In Bosnian]

Reorganization of ARBiH. RBiH. Headquarters of the Supreme Command OS RBiH. no. 01-1/1273-3. Sarajevo. 18. 10. 1994. the Order. [In Bosnian]

Report on the completion of ARBiH. archive of RBiH. Headquarters VK. HR Department. legal organizational-mobilization work. strictly no. 05/204-50-1. Sarajevo, 14 November 1994. [In Bosnian]

Report on the completion of the ARBiH. archive of the RBiH. RBiH. Headquarters VK. Directorate for Human Resources. Legal and Organizational-Mobilisation Affairs. strictly no. 05/204/56. Sarajevo. 19 December 1994. [In Bosnian]

The command of the Drina Corps. monthly numerical status. strictly no. 05/1-255, 28 July 1995. [In Serbian]

The document ARBiH. p. 01825183 [In Bosnian]

United Nation. Resolution 819 (1993). Adopted by the Security Council at its 3199th meeting. on 16 April 1993. Distr. GENERAL S/RES/819. 16 April 1993.

Internet sources / Интернет извори

General Milenko Živanović. *Liberation of Srebrenica*. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=eZNY1oEUJlc> (accessed on 2. 7. 2022.) [In Serbian]

The Institute for Research on Serbian Suffering in the 20th Century. Available at: <http://www.serb-victims.org/> (accessed on 03.07.2022.) [In Serbian]

Tomislav A. Lunić

University of Belgrade,
Faculty of Security Studies
Belgrade (Serbia)

The Breakup of the Former Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina - the Drina Battlefield

Summary

We provide the analysis of the war in the former Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina by analyzing the Yugoslav crisis, namely, the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY). Bosnia and Herzegovina was located in the heart of the former SFRY. It was a bridge between Croatia and Slovenia in the west and northwest, with Serbia and Macedonia in the east and southeast, and with Montenegro in the south. After

82 | Slovenia and Croatia declared their independence, Bosnia and Herzegovina stopped being that "synapse", the solid foundation of unity and coexistence of Serbs, Croats, and Muslims. In 1992, the civil "spilled over" into the Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina. The Dayton Agreement ended the war in 1995. To begin with, we describe the events that led to the breakup of the former SFRY. The introduction of the multi-party system and democratic elections in 1990 did not ease the growing tensions. The three constituent nations of Bosnia and Herzegovina could not agree on the constitutional framework of the country they were creating. The Muslims insisted on unitary Bosnia; the Croats supported the union of the three entities, while the Serbs wanted to preserve the Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina as a part of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. The plan was to potentially make the country a federation or a confederation. The War was inevitable. In the second part of the paper, we focus on the creation of the Republic Srpska and the Army of the Republic Srpska, with the emphasis on the war events that took place in the Drina area. The Drina River, as a natural border between Serbia and Bosnia and Herzegovina, represents the "lifeblood" of the survival, existence and well-being of the Serbian people in Bosnia and Herzegovina. Hence, the conflicting side tried to occupy that area to sever the ties of the Republic Srpska with the mother country, Serbia. Finally, based on the relevant data and research findings, we give our opinion on the outcome of the war, as well as the consequences for the current and generations to come.

Keywords: Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina, Republic Srpska, Dayton Agreement